

**Zachovanie kultúrnej
identity a kultúrneho dedičstva**

Obsah

Úvod	3
Programové vyhlásenie vlády SR na r. 2016 – 2020	3
Stratégia rozvoja kultúry 2014 – 2020	5
Medzinárodný dohovor na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva	6
Dohovor o ochrane a podpore	7
rozmanitosti kultúrnych prejavov	7
Európska únia a kultúra	9
Oznámenie komisie Európskemu parlamentu	9
Ciele a princípy kultúrnej politiky	11
Programy na podporu kultúry	14
Odčlenená kultúrna dimenzia	16
Multikultúrna politika EÚ	17
Záver	19

Úvod

Kultúrna identita sa ako pojem v súvislosti s európskymi krajinami objavuje približne od polovice osemdesiatych rokov. Predtým sa používal najmä vo vzťahu s rozvojovými krajinami. Významnou súčasťou kultúrnej identity a zároveň jedným z jej definujúcich faktorov je tzv. kultúrne dedičstvo. Ako uvádza Dokument o autenticite (Nara, 1994) „Rôznorodosť kultúr a kultúrneho dedičstva v našom svete je nenahraditeľným intelektuálnym a duchovným bohatstvom celého ľudstva. Ochrana a udržanie rôznorodosti kultúry a kultúrneho dedičstva majú byť aktívne podporované ako hlavný aspekt ľudského rozvoja.“ Kultúrna identita je komplex znakov charakterizujúcich totožnosť a odlišnosť kultúr, ich vzájomné vplyvy a ich pôsobenie na utváranie socialno-ekonomických štruktúr, ale aj samotných kultúrnych systémov. Strata identity vždy znamenala zánik spoločenstva, obvykle postupným rozplynutím v cudzom kultúrnom prostredí (!)

Fenomén zachovania vlastnej národnej identity je teraz, v čase zjednocovania Európy, ale aj v globalizujúcom sa svete, vysoko aktuálny. Na jednej strane národné štáty odstraňujú politické i kultúrne hranice, otvárajú sa okolitému prostrediu, no na strane druhej majú snahu uchovať svoje dedičstvo, originalitu, ktorou sa odlišujú od okolia. Aj správa svetovej konferencie o kultúrnej politike uvádza, že ochrana a rozvíjanie kultúrnej identity má mimoriadny význam a stane sa jedným z najdôležitejších problémov súčasnosti. Identita ako taká znamená totožnosť, zhodnosť, rovnakosť. Je identifikáciou sa navzájom medzi sebou a voči ostatným.

Kultúrne dedičstvo, hmotné i nehmotné, významne prispieva ku kvalite života, často aj ovplyvňuje myslenie ľudí a má takmer determinujúci vplyv na mnohé oblasti života spoločenstva. Je základom našej kultúrnej identity, zdrojom historického vedomia, vzdelanosti, poznávania kultúrnej rozmanitosti, nástrojom tolerancie a občianskej súdržnosti. Prispieva nielen ku kultivovanosti občanov, ale podieľa sa aj na ekonomickom rozvoji, spôsobe myslenia a smerovaniu celej spoločnosti.

Programové vyhlásenie vlády SR na r. 2016 – 2020

Kultúra spolu so štátom a ekonomikou predstavujú tri, znalosťami a tvorivosťou národa zdrojované, vzájomne prepojené strategické zložky rozvoja slovenskej spoločnosti. Nedostatočný rozvoj ktorejkoľvek z týchto zložiek zá-

sadne limituje rozvoj ostatných. Vláda považuje kultúru za vnútorný základ spoločnosti, ktorý ju určuje hodnotovo a spoluvytvára jej jedinečnú národnú, národnostnú či miestnu identitu. Kultúra má schopnosť humanizovať, kultivovať a estetizovať život, rozvíjať v ľuďoch tvorivosť a originalitu. Je tiež dôležitou súčasťou výchovného a vzdelávacieho procesu a voľnočasových aktivít obyvateľstva a posilňuje spoločenskú súdržnosť. Zásadným predpokladom zmeny k zlepšeniu stavu kultúry je celospoločenská ochota a schopnosť opustiť zastaraný pohľad na národnú kultúru ako na „nadstavbu“, ktorá spotrebúva spoločenské zdroje. Prínosy z rozvoja kultúry spočívajú najmä v náraste „neuchopiteľného spoločenského kapitálu“, ktorý rastom úrovne vzdelanosti a kultúrnosti občanov prináša vyššiu kvalitu spoločenských vzťahov a môže zásadne zvýšiť aj kvalitu života obyvateľstva.

Kultúra má však aj nezanedbateľný potenciál prispievať k ekonomickému a sociálnemu rozvoju spoločnosti. Vláda v záujme prípravy a uskutočnenia systémových a prospešných opatrení v oblasti kultúry bude naďalej pokračovať v efektívnom dialógu s odbornou kultúrnou verejnosťou, zástupcami samosprávy a ďalších relevantných subjektov. Široký spoločenský a odborný dialóg už niekoľko rokov reálne prebieha a priniesol svoje výsledky v podobe strategických materiálov, ako aj návrhov zákonov a opatrení. Vláda preto môže svoju činnosť v oblasti kultúry naďalej rozvíjať na princípe kontinuity politik, pričom jedným zo základov kultúrnej politiky štátu zostane realizácia schválených a celospoločensky akceptovaných stratégií, ako sú: Stratégia rozvoja kultúry pre roky 2013 – 2020; Stratégia rozvoja kreatívneho priemyslu; Stratégia pamäťových a fondových inštitúcií na roky 2013 – 2020; Stratégia rozvoja múzeí a galérií v Slovenskej republike do roku 2018; Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020.

Vláda si uvedomuje význam národných kultúrnych inštitúcií. Preto bude naďalej podporovať ich činnosť v záujme rozvoja ich nezastupiteľnej úlohy v systéme kultúrneho i spoločenského života. Bude venovať náležitú pozornosť ochrane, podpore a rozvoju nehmotného kultúrneho dedičstva a tradičnej ľudovej kultúry. Vytvorí podmienky pre ich uplatnenie v procese rozvoja miestnej a regionálnej kultúry, v kreatívnom priemysle a cestovnom ruchu aj v spolupráci s územnou samosprávou a občianskou spoločnosťou. Na tento účel pripraví koncepciu rozvoja regionálnej kultúry na Slovensku.

Vláda, považujúc kultúrny a kreatívny priemysel za prierezové kultúrno-hospodárske odvetvie s výrazným ekonomickým a rastovým potenciá-

lom, prijme opatrenia na jeho stimuláciu a predovšetkým vytvorí podmienky na čo najefektívnejšie čerpanie zdrojov z európskych fondov, určené pre túto oblasť. Vláda počíta s finančnou podporou malých a stredných podnikov a s vybudovaním kreatívnych centier na regionálnej úrovni, ktoré by sa mali stať platformami a sprostredkovateľmi podpory, rozvoja kultúry, kreativity, podnikania, inovácií a tvorby pracovných miest.

V záujme regionálnej podpory v sídlach, ktoré sú v zozname najmenej rozvinutých okresov, vláda vytvorí mechanizmus koordinácie dotačných schém v oblasti kultúry a kultúrneho a kreatívneho priemyslu s ohľadom na účinné a efektívne manažovanie zdrojov a dostatočné pokrytie všetkých oblastí kultúry.

Stratégia rozvoja kultúry 2014 – 2020

Väčšina skutočností v našej spoločnosti ilustruje široko akceptované hodnotenie, že súčasná situácia v oblasti kultúry na Slovensku nie je uspokojivá. Jednou z najdôležitejších charakteristík tohto stavu je rozpor medzi postojom spoločnosti ku kultúre na deklaratívnej úrovni a skutočným postavením kultúry, ktoré jej spoločnosť priznáva. Kým vyjadrenia či už verejných inštitúcií, alebo aj bežných občanov priznávajú kultúre významné postavenie v živote spoločnosti alebo v živote jednotlivca, reálna skutočnosť je taká, že kultúra je vytláčaná do polohy, že „ak zvýšia zdroje, tak sa ujde aj kultúre“.

Tento stav najlepšie dokumentujú údaje o percente verejných výdavkov vynakladaných na kultúru na hrubý domáci produkt. Na Slovensku je tento ukazovateľ len okolo 0,4 % HDP, čo je najmenej spomedzi okolitých štátov Európskej únie. Pre ilustráciu treba tiež poznamenať, že v roku 1993 bol na Slovensku tento ukazovateľ ešte nad 1 %, čo dokazuje zhoršovanie postavenia kultúry v slovenskej spoločnosti v posledných desaťročiach.

Jedným z kľúčových faktorov vplývajúcich na súčasný stav kultúry je aj diskontinuita vývoja tejto oblasti. Pre oblasť kultúry doteraz neexistovala a ani neexistuje jednotná stratégia či koncepcia, ktorá by bola akceptovaná širokým spektrom zainteresovaných strán. To spôsobuje, že pri zmenách politických garnitúr dochádza k zmenám základných systematických nastavení bez jasného dlhodobého smerovania, a taktiež to, že jednotlivé oblasti kultúry si „žijú vlastný život“, čím sa strácajú výhody prameniace zo spolupráce a jednotného smerovania.

V období od pádu socializmu po súčasnosť oblasť kultúry na Slovensku neprešla žiadnym cieľavedomým a systematickým procesom transformácie. Oblasť sa vyvíjala viac-menej neriadene, čo vyústilo do stavu, že v súčasnosti v tejto oblasti koexistujú prvky pretrvávajúce z obdobia socializmu. Jedinou zo zásadnejších systematických zmien ovplyvňujúcich súčasný stav kultúry bol proces decentralizácie, ktorý ale priniesol aj viacero negatív, ako napríklad podfinancovanosť mnohých kultúrnych inštitúcií, aj tých, ktoré prešli pod správu samospráv. Na základe uvedeného je možné skonštatovať, že celkové postavenie kultúry sa v modernej histórii Slovenska výrazne zhoršilo, čo má negatívny vplyv na celú spoločnosť.

Návrh strategických opatrení stratégie:

- SO1: Formovanie kultúrnych potrieb a dopytu po kultúre výchovou a vzdelávaním
- SO2: Zachovanie a sprístupnenie kultúrneho dedičstva
- SO3: Systematická podpora pôvodnej umeleckej tvorby
- SO4: Nastavenie funkčného systému financovania v oblasti kultúry
- SO5: Funkčný model využitia kreativity a kultúry v hospodárskom rozvoji Slovenska
- SO6: Systematická podpora výskumu v oblasti kultúry
- SO7: Kultúra ako spolutvorca obrazu štátu v zahraničí

Medzinárodný dohovor na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva

Generálna konferencia Organizácie Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO), ktorá sa zišla v Paríži 29. septembra až 17. októbra 2003 sa uzniesla na texte vyššie uvedeného dohovoru. Jeho cieľom je:

- a) ochraňovať nehmotné kultúrne dedičstvo;
- b) zabezpečiť úctu k nehmotnému kultúrnemu dedičstvu príslušných spoločností, skupín a jednotlivcov;
- c) zvyšovať na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni informovanosť o význame nehmotného kultúrneho dedičstva a o zabezpečení jeho vzájomného uznania;
- d) umožniť medzinárodnú spoluprácu a pomoc

V článku 2 dohovoru sa uvádza, že nehmotné kultúrne dedičstvo znamená postupy, stvárnenia, prejavy, poznatky, schopnosti, ako aj nástroje, predmety, artefakty a s nimi spojené kultúrne miesta, ktoré spoločnosti, skupiny a v niektorých prípadoch jednotlivci pokladajú za súčasť svojho kultúrneho dedičstva. Toto nehmotné kultúrne dedičstvo si spoločnosti a skupiny odovzdávajú z generácie na generáciu a sústavne ho znova vytvárajú ako reakciu na okolité prostredie, interakciu s prírodou a svojou históriou, pričom im poskytuje pocit identity a kontinuity, podporujúc tak úctu ku kultúrnej rozmanitosti a ľudskej tvorivosti. Na účely tohto dohovoru sa berie do úvahy výlučne také nehmotné kultúrne dedičstvo, ktoré je

zlučiteľné s existujúcimi medzinárodnými nástrojmi upravujúcimi ľudské práva, s požiadavkami vzájomnej úcty medzi spoločnosťami, skupinami a jednotlivcami, ako aj trvalo udržateľného rozvoja.

Nehmotné kultúrne dedičstvo sa prejavuje ako:

- a) ústne tradície a prejavy vrátane jazyka ako prostriedku nehmotného kultúrneho dedičstva;
- b) interpretačné umenie;
- c) spoločenské zvyky, rituály a slávnostné udalosti;
- d) poznatky a obyčaje súvisiace s prírodou a vesmírom;
- e) tradičné remeselníctvo.

Dohovor o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov

Neskôr, od 3. do 21. októbra 2005, sa v Paríži zišla Generálna konferencia Organizácie Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO) a uzniesla na Dohovore o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov. Cieľom tohto dohovoru je:

- a) chrániť a podporovať rozmanitosť kultúrnych prejavov;
- b) utvoriť podmienky, aby kultúry mohli prekvitať a slobodne na seba vzájomne pôsobiť a obohacovať sa;
- c) podporovať dialóg medzi kultúrami, aby sa zabezpečili intenzívnejšie a vyrovnannejšie kultúrne výmeny vo svete v prospech vzájomného rešpektovania kultúr a kultúry mieru;
- d) stimulovať medzikultúrnosť na rozvíjanie kultúrnej interakcie v du-

chu budovania mostov medzi národmi;

e) podporovať rešpektovanie rozmanitosti kultúrnych prejavov a uvedenie si ich hodnoty na miestnej, vnútroštátnej a medzinárodnej úrovni;

f) opätovne potvrdiť dôležitosť prepojenia medzi kultúrou a rozvojom pre všetky krajiny, a to najmä rozvojové, a podporovať činnosti na vnútroštátnej a medzinárodnej úrovni tak, aby sa uznala skutočná hodnota tohto prepojenia;

g) uznať osobitný charakter kultúrnych aktivít, tovarov a služieb ako nositeľov identít, hodnôt a významov;

h) opätovne potvrdiť zvrchované právo štátov zachovať, prijať a implementovať také politiky a opatrenia, ktoré považujú za vhodné na ochranu a podporu rozmanitosti kultúrnych prejavov na svojom území;

i) posilniť medzinárodnú spoluprácu a solidaritu v partnerskom duchu, a to predovšetkým s cieľom zlepšiť spôsobilosť a možnosti rozvojových krajín chrániť a podporovať rozmanitosť kultúrnych prejavov.

Kultúrnu rozmanitosť Dohovor definuje ako mnohorakosť podôb, v ktorých kultúry skupín a spoločností nájdu svoj prejav. Tento prejav sa odovzdáva v skupinách a spoločnostiach a medzi nimi. Kultúrna rozmanitosť sa neprejavuje len v rozličných podobách, prostredníctvom ktorých sa kultúrne dedičstvo ľudstva vyjadruje, obohacuje a odovzdáva vďaka rozmanitosti kultúrnych prejavov, ale aj prostredníctvom rozličných spôsobov umeleckej tvorby, produkcie, šírenia, distribúcie a využívania kultúrnych prejavov bez ohľadu na použité prostriedky a technológie.

V článku 2 Dohovoru sú uvedené hlavné zásady:

1. Zásada rešpektovania ľudských práv a základných slobôd
2. Zásada zvrchovanosti
3. Zásada rovnakej dôstojnosti a rešpektovania všetkých kultúr
4. Zásada medzinárodnej solidarity a spolupráce
5. Zásada doplnkovosti ekonomických a kultúrnych aspektov rozvoja
6. Zásada trvalého rozvoja
7. Zásada spravodlivého prístupu
8. Zásada otvorenosti a rovnováhy

Európska únia a kultúra

Kultúrny rozmer európskej integrácie bol prvý krát spomenutý v Maastrichtskej zmluve z roku 1992. Kultúrne iniciatívy sa však začali skôr. Napríklad úspešný program zameraný na každoročný výber európskeho hlavného mesta kultúry sa začal už v roku 1985. EÚ realizuje programy na podporu určitých odvetví kultúrneho priemyslu – filmová a audiovizuálna produkcia, vydavateľská činnosť, hudba a umelecké remeslá. Únia začleňuje kultúrny rozmer do mnohých ďalších oblastí politiky, akými sú napríklad vzdelávanie (vrátane jazykového), vedecký výskum, podpora nových informačných a komunikačných technológií a sociálny a regionálny rozvoj.

V máji 2007 Európska komisia navrhla prijať Európsku agendu pre kultúru založenú na troch základných cieľoch: kultúrnej rozmanitosti a medzikultúrneho dialógu, kultúre ako katalyzátore kreativity a kultúre ako základného prvku v medzinárodných vzťahoch. Agenda bola odsúhlasená na Lisabonskom fóre v septembri 2007 a schválená Radou a následne Európskou radou v decembri 2007. Pre dosiahnutie týchto cieľov sa Komisia podujala na štruktúrovaný dialóg s partnermi z rôznych sektorov. Nová agenda zahŕňa v členských štátoch zavedenie tzv. otvorenej metódy koordinácie. Táto metóda zahŕňa definovanie spoločných cieľov, sledovanie ich plnenia a výmenu skúseností a relevantných údajov medzi členskými štátmi.

V Konsolidovanom znení Zmluvy o fungovaní Európskej únie v článku 167, v odseku 4 sa vyžaduje, aby Spoločenstvo zohľadnilo kultúrne aspekty v každej svojej činnosti, a to predovšetkým tak, aby sa rešpektovala a podporovala rozmanitosť jeho kultúr.

Oznámenie komisie Európskemu parlamentu

V Bruseli dňa 22.07.2014 vypracovala Európska komisia Oznámenie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov oznámenie „Na ceste k integrovanému prístupu ku kultúrnemu dedičstvu Európy, z ktorého vyberáme nižšie:

Európske kultúrne dedičstvo, hmotné aj nehmotné, je naším spoločným bohatstvom – pozostalosťou po predchádzajúcich generáciách Európanov a dedičstvom, ktoré zanecháme tým, ktorí prídu po nás. Je nenahraditeľnou

studnicou poznania a cenným zdrojom hospodárskeho rastu, zamestnanosti a sociálnej súdržnosti. Obohacuje životy stoviek miliónov osôb, je zdrojom inšpirácie pre mysliteľov a umelcov a hybnou silou našich kultúrnych a tvorivých odvetví. Naše kultúrne dedičstvo a spôsob, akým ho zachovávame a zveľaďujeme, je hlavným faktorom pri vymedzovaní miesta Európy vo svete a jej príťažlivosti ako miesta vhodného pre život, prácu a návštevu.

Kultúrne dedičstvo je spoločným zdrojom, o ktorý sa delíme, a spoločným statkom. Nadmerné využívanie i podfinancovanie ho môžu rovnako ako iný statok ohrozovať, výsledkom čoho môže byť jeho zanedbávanie, úpadok a niekedy upadnutie do zabudnutia. Za starostlivosť o naše dedičstvo sme preto všetci spoločne zodpovední. Keďže ochrana kultúrneho dedičstva je v prvom rade záležitosťou vnútroštátnych, regionálnych a miestnych orgánov, Európska únia musí pri plnení svojej úlohy konať v súlade so zmluvami EÚ a musí dodržiavať zásadu subsidiarity.

V preambule Zmluvy o Európskej únii sa uvádza, že jej signatári čerpajú „inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy“. V článku 3 ods. 3 sa požaduje, aby EÚ zabezpečila „zachovávanie a zveľaďovanie európskeho kultúrneho dedičstva“. V článku 167 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“) sa uvádza: „Únia prispieva k rozkvetu kultúr členských štátov, pričom rešpektuje ich národnú a regionálnu rozmanitosť a zároveň zdôrazňuje spoločné kultúrne dedičstvo“.

V ZFEÚ sa uznáva špecifickosť kultúrneho dedičstva pre zachovanie kultúrnej rozmanitosti a potreba zabezpečiť jej ochranu v rámci jednotného trhu. Od prijatia európskej stratégie pre kultúru v roku 2007 sa dedičstvo stalo prioritou v pracovných plánoch Rady v oblasti kultúry a spolupráca na európskej úrovni sa rozvíja prostredníctvom otvorenej metódy koordinácie.

Politický záujem na úrovni EÚ stále rastie, zainteresované strany v oblasti kultúry a kultúrneho dedičstva zdôraznili nedávno v deklarácii o novom príbehu pre Európu: „Európa ako politické teleso musí uznať hodnotu kultúrneho dedičstva. [Vďaka kultúrnemu dedičstvu vieme, čo to v priebehu času znamenalo byť Európanom. Jeho význam spočíva aj v tom, že v európskych občanoch vyvoláva pocit vzájomnej spolupatričnosti“.

Medzi zodpovednosťou na úrovni členských štátov a činnosťou na úrovni EÚ nie je žiadny rozpor: kultúrne dedičstvo je vždy miestne a zároveň aj európske. Formovalo sa nielen v priebehu času, ale aj cez hranice a v rámci komunít. Kultúrne dedičstvo vytvárajú miestne dejiny, ktoré dovedna tvoria históriu Európy.

Toto oznámenie je založené na informáciách z niekoľkoročného dialógu s predsedníctvami EÚ a zainteresovanými stranami v EÚ. Je reakciou na tohtoročný výzvu Rady adresovanú Komisii, aby „analyzovala hospodársky a sociálny vplyv kultúrneho dedičstva v EÚ a prispela k vytvoreniu strategického prístupu ku kultúrnemu dedičstvu“.

V súlade s cieľmi európskeho programu pre kultúru je v tomto oznámení predstavený prístup EÚ ku kultúrnemu dedičstvu v rôznych oblastiach politiky. Vytýčené sú v ňom nástroje dostupné na úrovni EÚ, ktoré dopĺňajú vnútroštátne a regionálne programy s cieľom pomáhať chrániť a posilňovať vlastnú a spoločenskú hodnotu dedičstva, posilniť jej príspevok k hospodárskemu rastu a tvorbe pracovných miest a rozvíjať jeho potenciál, pokiaľ ide o verejnú diplomaciu EÚ. Napokon v tomto oznámení sú opísané opatrenia, ktoré sú k dispozícii na posilnenie politickej spolupráce na rôznych úrovniach, a projekty, ktoré sa pripravujú na podporu nových modelov správy kultúrneho dedičstva.

Kultúrne dedičstvo je základom európskeho programu pre kultúru a významne prispieva ku všetkým jeho trom cieľom:

- podpora kultúrnej rozmanitosti a medzikultúrneho dialógu (vďaka svojej vlastnej a spoločenskej hodnote je kultúrne dedičstvo kľúčovým prvkom)
- podpora kultúry ako katalyzátora tvorivosti (kultúrne dedičstvo prispieva prostredníctvom svojho priameho a nepriameho ekonomického potenciálu vrátane jeho schopnosti podporiť naše kultúrne a tvorivé odvetvia a inšpirovať tvorcov a mysliteľov)
- podpora kultúry ako dôležitej súčasť medzinárodného rozmeru Únie (európske odborné znalosti v oblasti kultúrneho dedičstva sú vysoko cenené na medzinárodnej úrovni)

Ciele a princípy kultúrnej politiky

Podstata vytvorenia európskej kultúrnej identity, resp. spoločná kultúrna identita je východiskom pre samotnú legitimizáciu EÚ ako spoločenstva, útvaru sui generis (svojhodruhu). EÚ bola doposiaľ úspešná vo vytvorení európskeho občianstva, ktoré ale má iba doplnkový charakter k občianstvu národnému a nenahrádza ho. Podobnú stratégiu má zatiaľ aj v oblasti kultúry. Nejde o podporu homogenity za každú cenu, vytvorená európska kultúra by

naopak, mala na úrovni EÚ reprezentovať kultúrnu, náboženskú a jazykovú pluralitu jednotlivých členských štátov. Cieľom je teda prehĺbovať integráciu a vytvoriť európsku kultúrnu identitu, ale zároveň zachovať rôznorodosť resp. diverzitu národných identít (multikultúrny charakter Kultúrnej politiky EÚ).

V oblasti harmonizácie kultúry čaká EÚ dlhý a neľahký proces, nakoľko národné identity sú a ešte dlho budú (napriek snahám EÚ o vytvorenie európskej identity a napriek integračnému tlaku na vytvorenie novej definície postavenia štátu) v Európe dominantnými. Oproti vykonštruovanej európskej identite spočíva totiž ich sila v tom, že majú určitú tradíciu, historickú bázu, viažu sa ku konkrétnemu územiu, sú založené na zdieľaných hodnotách a symboloch, zdrojom ich integrity je predovšetkým spoločný jazyk, kultúra a vzdelanosť a nielen spoločné hospodárske a politické ciele ako v prípade Európskej únie.

Kultúrny rozmer európskej integrácie bol prvý krát spomenutý v Maastrichtskej zmluve (platná od 1993). Maastrichtská zmluva novelizovala čl. 3 Zmluvy o ES o cieľoch spoločenstva ustanovením, že spoločenstvo má prispievať k podpore kultúr členských štátov. Zmluva tiež definuje kultúrnu politiku ako osobitnú hlavu zmluvy (Hlava IX.). Čl. 128 Maastrichtskej zmluvy ustanovuje konkrétne ciele kultúrnej politiky. Podľa tohto článku spoločenstvo prispieva k „rozkvetu“ kultúr členských štátov, pričom si ctí ich národnú a kultúrnu rozmanitosť a zároveň zdôrazňuje spoločné kultúrne dedičstvo. Z tohto sa neskôr zrodilo motto Európskej únie Jednotní v rozmanitosti, ktoré akceptuje multikulturalitu spoločenstva, ale pritom zdôrazňuje jeho integritu.

Dnes je kultúrna politika súčasťou Lisabonskej zmluvy, ktorá obsahuje tzv. kultúrny článok 167 (pôvodne 128 ZEÚ Maastrichtskej zmluvy a 151 Amsterdamskej zmluvy). V tomto článku, Únia pre oblasť kultúry vytýčila nasledovné ciele:

- zlepšovať vedomosti a šíriť kultúru a históriu európskych národov,
- zachovávať a chrániť kultúrne dedičstvo európskeho významu,
- podporovať nekomerčné kultúrne výmeny,
- podporovať umeleckú a literárnu tvorbu vrátane audiovizuálnej oblasti,
- podporovať kultúrnu spoluprácu s tretími krajinami a s príslušnými medzinárodnými organizáciami.

Spomínaný kultúrny článok 167 LZ v odseku 4 obsahuje tzv. klauzulu o previazanosti s kultúrou, ktorá v praxi znamená, že pri prijímaní akýchkoľvek rozhodnutí, či už hospodárskeho alebo politického charakteru, by mala byť zohľadnená kultúrna dimenzia. Závisí však len od politickej vôle zákonodarcov, do akej miery sa tento kultúrny záväzok dodržiava.

Okrem kultúrneho článku treba zdôrazniť, že práve v Lisabonskej zmluve vyzdvihla EÚ dôležitosť európskej kultúry. V preambule zmluvy sa po prvýkrát spomína kultúrne, náboženské a humanistické dedičstvo Európy, zároveň je v nej stále kladený dôraz na rešpektovanie národnej histórie, kultúry a tradícií (prevzatý z predchádzajúcich zmlúv). V článku o cieľoch EÚ je znova zdôraznené rešpektovanie bohatej kultúrnej a jazykovej rozmanitosti Európy, ako aj zachovávanie a zveľaďovanie európskeho kultúrneho dedičstva.

Dôraz na kultúru je v rámci EÚ kladený aj v ďalších dokumentoch. Napríklad v Charte základných práv EÚ sa zdôrazňuje sloboda umenia a vedeckého bádania, ako aj rešpekt voči kultúrnej, náboženskej a jazykovej rozmanitosti. Kultúrna politika EÚ je tiež v súlade s Dohovorom UNESCO o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov z roku 2005, ktorého je EÚ zmluvnou stranou, a v ktorom sa zdôrazňuje, že kultúrne činnosti, tovary a služby majú zároveň ekonomickú aj kultúrnu povahu, pretože sú vyjadrením identít, hodnôt a zmyslu, a preto sa s nimi nesmie zaobchádzať, akoby mali len obchodnú hodnotu.

- Dokument Rady Európy In From the Margins (z roku 1997) uvádza štyri kľúčové princípy kultúrnej politiky:
- Podpora a presadzovanie kultúrnej identity. Identita sa tu nechápe ako stav, ale ako proces a systém vzťahov.
- Pestovanie kultúrnej rozmanitosti, čo znamená rozvoj medzikultúrneho porozumenia a spolupráce.
- Podpora tvorivosti v umení, výskume a vzdelávaní.

Presadzovanie účasti na kultúrnom živote, čo nie je len šírenie spotreby, ale aj podpora aktívnej participácie na rozvoji vlastných schopností pre vnímanie kultúrnych artefaktov.

Programy na podporu kultúry

EÚ realizuje programy na podporu určitých odvetví kultúrneho priemyslu – filmová a audiovizuálna produkcia, vydavateľská činnosť, hudba a umelecké remeslá. Únia začleňuje kultúrny rozmer do mnohých ďalších oblastí politiky, akými sú napríklad vzdelávanie (vrátane jazykového), vedecký výskum, podpora nových informačných a komunikačných technológií a sociálny a regionálny rozvoj.

V rokoch 1996 – 1999 sa implementovali tri kultúrne programy:

- Kaléidoscope (1996 – 1999), ktorého cieľom bolo podporiť umeleckú a kultúrnu tvorivosť a spoluprácu medzi členskými krajinami.
- Ariane (1997 – 1999) podporoval knižnú kultúru, vrátane prekladov kníh.
- Raphaël (1997 – 1999), jeho cieľom bola podpora spolupráce v oblasti kultúrneho dedičstva EÚ.

V nasledujúcom období (2000 – 2006) bol vytvorený program Kultúra 2000 s rozpočtom 236,5 milióna eur. Na rozdiel od svojich predchodcov podporoval projekty kultúrnej spolupráce vo všetkých umeleckých a kultúrnych oblastiach. Oficiálnym cieľom programu bolo podporiť vytváranie oblasti spoločnej kultúry, charakterizovanej jej diverzitou a spoločným kultúrnym dedičstvom. Okrem 20 členských krajín EÚ sa na programe zúčastnili aj Island, Lichtenštajnsko, Nórsko, Rumunsko a Bulharsko. Podporoval aktivity ako festivaly, výstavy, nové produkcie, turné, preklady či konferencie. Namierené by mali byť na umelcov, ale aj na širšiu verejnosť, predovšetkým mladých a sociálne alebo ekonomicky znevýhodnených ľudí.

V máji 2007 vydala Európska komisia Oznámenie o európskej stratégii pre kultúru v globalizovanom svete – nový európsky program pre kultúru, ktorý zohľadňuje vplyvy a existenciu globalizácie. Potvrďuje sa v ňom kľúčová úloha kultúry v procese európskej integrácie a prichádza s návrhom na zlepšenie kultúrnej spolupráce v rámci EÚ, s návrhom nových partnerstiev s tretími krajinami a s návrhom metód spolupráce. Oznámenie predstavuje tri hlavné ciele:

1. Podpora kultúrnej rozmanitosti a medzikultúrneho dialógu;
2. Podpora kultúry ako katalyzátora kreativity v rámci Lisabonskej stratégie;

3. Podpora kultúry ako dôležitého prvku medzinárodných vzťahov Únie.

Z týchto cieľov Oznámenia vyplýva, že EÚ sa venuje rovnako vnútornému, ako aj vonkajšiemu rozmeru európskej kultúry. Rozkvet kultúr členských štátov je nevyhnutný pre zachovanie národnej a regionálnej rozmanitosti. Jednotlivé kultúry však prispievajú k spoločnému kultúrnemu dedičstvu a preto je nevyhnutná otvorenosť a dialóg medzi nimi.

V období 2007 – 2013 bol kultúrny program Kultúra 2007 – 2013 s rozpočtom 400 miliónov eur. Jeho úlohou bolo: podpora interkultúrneho dialógu a stimulovanie cezhraničnej mobility, umelcov a umeleckých diel, stimulovanie tvorivosti a prispievanie k vzájomnému obohacovaniu kultúr; pomoc kultúrnym organizáciám vytvoriť a implementovať kultúrne a umelecké projekty,

Program „Európa pre občanov“ (2007 – 2013) je programom podporujúcim celoživotné vzdelávanie (vrátane programov Erasmus a Erasmus Mundus), mnohojazyčnosť a výmeny mladých ľudí.

Program MEDIA podporuje konkurencieschopnosť európskeho audiovizuálneho priemyslu.

Kohézna politika alebo politika rozvoja vidieka môžu mať zásadný význam napríklad pri podpore obnovy kultúrneho dedičstva a pri podpore kreatívnych odvetví s cieľom zvýšiť atraktivnosť regiónov alebo podporiť prípravu profesionálov kultúry. Pre rozvoj informačnej spoločnosti vznikla napr. iniciatíva digitálne knižnice, ktorá je zameraná na uľahčenie on-line prístupu k rozmanitému európskemu kultúrnemu a vedeckému dedičstvu.

V súčasnosti sa realizuje v poradí už štvrtý kultúrny program s názvom Kreatívna Európa 2014 – 2020, zameraný na pomoc európskemu audiovizuálnemu, kultúrnemu a tvorivému sektoru prispôbiť sa digitálnemu veku a globalizácii, osloviť nové publikum a byť konkurencieschopnými ako na pôde EÚ, tak aj na medzinárodnej úrovni. Celkový rozpočet predstavuje 1,46 miliardy EUR. V rámci programu Kreatívna Európa sú podporované napr. projekty cezhraničnej spolupráce medzi organizáciami v oblasti kultúry a kreatívneho priemyslu v rámci EÚ aj mimo nej, Európske hlavné mestá kultúry a známka Európskeho kultúrneho dedičstva, preklady a propagácia literárnych diel na trhoch krajín EÚ, siete pomáhajúce kultúrnemu sektoru a kreatívnemu priemyslu pôsobiť na nadnárodnej úrovni a zlepšovať ich kon-

kurencieschopnosť. Tiež je podporovaná stimulácia európsky zameraných kultúrnych a umeleckých a audiovizuálnych diel, distribúcia a predaj audiovizuálnych diel v rámci Európy aj mimo nej, filmové festivaly propagujúce európske filmy, vývoj audiovizuálneho umenia, poskytovanie fondov pre medzinárodné filmové koprodukcie, budovanie publika so zámerom zvýšenia záujmu o európsku kinematografiu a podpory filmovej gramotnosti.

Ďalšie iniciatívy v rámci kultúry v Európe: Eurocartoon (súťaž európskych komiksov); Eurovízia a Francúzsky filmový festival v Cannes. V rámci vzťahov EÚ s tretími krajinami, Európska komisia iniciovala vznik európskostredomorskej nadácie Anna-Lindh pre dialóg medzi kultúrami a posilňuje svoju public diplomacy.

Odčlenená kultúrna dimenzia

Je všeobecne známe, že otázka európskej kultúrnej identity európskych národov patrí medzi najcitlivejšie aspekty európskej integračnej politiky. Aj napriek množstvu spomenutých programov sa kultúrna politika na úrovni spoločenstva týka iba riešenia niekoľkých problémov, aj to iba procedurálneho a regulatívneho charakteru. Takýto charakter má vzdelávacia a audiovizuálna politika EÚ. Zmluva zdôrazňuje, že každý členský štát si zachová výhradnú zodpovednosť za obsah a formu vyučovacích predmetov, pričom ako úlohu spoločenstva stanovuje iba povinnosť zachovávať kultúrnu a jazykovú rozmanitosť členských štátov. EÚ teda prijíma iba stimulačné opatrenia a nie je oprávnená na žiadny akt harmonizácie právnych a regulačných predpisov, ktoré by sa dotýkali vzdelávacej politiky členských štátov. Národné politiky členských štátov spoločenstva si zachovávajú svoje výhradné právo v zmysle národnej politiky členských štátov (princípu subsidiarity v kultúrnej oblasti).

Harmonizácia právnych a regulačných noriem v oblasti ekonomiky, fiškálnej politiky, sociálnej politiky, politického systému a bezpečnosti bola podmienkou začleňovania štátov do Únie, zatiaľ čo kultúrna politika zostávala vo výlučnej „domácej“ kompetencii členských štátov. Na základe tejto skutočnosti sa nedostatočný proces integrácie v oblasti kultúrnej politiky zakorenil v správaní členov EÚ a všetky snahy tento fakt zmeniť stroskotávajú na tom, že sa kultúra chápe ako jediná oblasť, kde dokáže členský štát prejať svoju suverenitu. V princípe došlo k odtrhnutiu ekonomiky od kultúry. Ekonomika sa stala európskou, ale jej organická súčasť – kultúra a vzdelanie

pracovnej sily, zostala v zajatí tradičnej politiky národného štátu.

Fakt, že neprebíha harmonizovaná politika vzdelávania by sa dal napadnúť existenciou programov Sokrates, Erasmus. Táto harmonizácia však prebieha bez legislatívneho základu. Opatrenia, ktoré zasiahnu väčší obyvateľstva, nielen malé percento z obyvateľstva sú tak stále v kompetencii národných štátov a závisia od ich kultúrnej tradície a ich ekonomických možností. Teda v prípade menších a ekonomicky slabších štátov dochádza k obmedzovaniu kvality a konkurencieschopnosti, čo v konečnom dôsledku ovplyvňuje Európsku úniu ako celok a obmedzuje aj cieľ stanovený v Lisabonskej zmluve.

Týmto sa dostávame tak povediac k paradoxu fungovania integračného mechanizmu v rámci Únie. Národný štát vstupom do Únie akceptuje nadnárodné, čiže európske princípy. Na druhej strane ale zostáva rezistentný voči nadnárodným impulzom, lebo svoju suverenitu vidí v zachovaní svojej tradičnej kultúrnej identity občanov a naďalej ju bude realizovať v zmysle tradičnej politiky národného štátu.

Multikultúrna politika EÚ

Na pozadí súčasných konfliktov vo svete, v členských štátoch spoločenstva sústavne narastá počet imigrantov a utečencov z mimoeurópskych kultúrnych oblastí. Nové skupiny imigrantov prinášajú so sebou problémy civilizačného i politického charakteru. Demokratická politika Únie sa samozrejme usiluje riešiť tieto problémy v duchu rešpektovania ľudských práv a v duchu demokratickej kultúrnej politiky EÚ, ktorá sa hlási k myšlienke zachovania európskej multikulturality. EÚ však nemá vlastnú azylovú politiku a v rámci aktuálnych konfliktov zlyháva jej akcieschopnosť a celkovo nie je pripravená na vlny prisťahovalcov. Mnohé krajiny uzatvárajú svoje hranice zo strachu pred zmenami v ekonomike spôsobenými vlnami imigrantov a aj z pohľadu Únie ako celku je už aktuálna kultúrna diverzita problematická pre definovanie spoločného kultúrneho základu Únie ako takej. Je však dôležité uvedomiť si skutočnosť, že starnúca populácia Európy potrebuje prisťahovalcov z iných krajín. (Guterres – vysoký komisár OSN pre utečencov).

V dôsledku imigrácie a zvýšenej mobility narastla etnická a kultúrna diverzita vo väčšine európskych štátov. Jednotlivé členské štáty sú konfrontované s fenoménom multikulturalizmu a zaujímajú k nemu vlastný postoj,

nakolko majú rôzne vnímanie tohto pojmu a každý štát má napriek zjednocovacím snahám EÚ ešte stále vlastnú migračnú a azylovú politiku. Nakolko rôzne (ne)zvládajú narastajúcu kultúrnu diverzitu na svojom území, každý členský štát využíva odlišné politické nástroje na riešenie potrieb svojich národnostných menšín a imigrantov.

Kultúrna politika EÚ si teda okrem iných vyžaduje harmonizáciu vzdelávacej a informačnej politiky v zmysle modernej európskej kultúry. Obrovské disproporcie v tejto oblasti sú prekážkou akceptácie a rozvoja znalostnej ekonomiky. Ak platí heslo jednotní v mnohosti (E pluribus unum) založené na princípe multikulturality, ale zároveň dochádza k vyvíjaniu snáh smerom k harmonizácii v kultúrnej oblasti, dostávame sa do slepej uličky. Črtá sa aj otázka, či má heslo „jednotní v mnohorakosti“ dvojaký rozmer, resp. či existuje dvojzmyselnosť kultúrnej politiky EÚ (?) Ide o podporu diverzity a zdôraznenia vysokej miery odlišnosti a zachovania národných kultúr alebo vytvorenie spoločnej nadnárodnej kultúry reprezentujúcej kultúru ako celok?

EÚ však chápe európsku kultúrnu identitu ako nástroj pre vytvorenie heterogénneho modelu európskej identity a zdôrazňuje, že kombináciou rozdielov vytvoríme jedinečnú identitu.

Existujú však aj názory, ktoré tvrdia, že spomínané motto európskej kultúrnej identity je len formalita. Európska kultúrna identita môže existovať len ako zastrešenie pre všetkých členov EÚ. Musí byť tak založená na sociálnych interakciách, nie na kultúrnom základe ako takom, keďže kultúrne tradície sú značne diverzifikované (Delanty). Európska kultúrna identita je vraj založená na princípoch a tradíciách elity a zdôrazňuje priepasť medzi tou elitou a národmi, ktoré má EÚ snahu zjednotiť (Shore).

Vytvorenie kolektívnej európskej identity založenej na spoločnom dedičstve, by bolo výrazne diskriminačné a represívne a vytvorilo by hrubú čiaru medzi uznávanými a marginalizovanými formami kultúrneho vyjadrenia. Kultúrna politika EÚ by sa mala zamerať na podporu rozmanitých a dynamických identít, ktorá by zahŕňala posun od dedičstva k súčasným kritickým kultúrnym a umeleckým vyjadreniam (M. Mokre).

Inštitúcie EÚ, ktoré sa zaoberajú kultúrnou politikou:

- Európsky parlament
- Výbor pre kultúru a vzdelávanie
- Rada Európskej únie

- Vzdelávanie, mládež, kultúra a šport
- Európska komisia
- Program „Tvorivá Európa“
- Kultúra
- Audiovizuálna a mediálna politika
- Sloboda a pluralita médií
- Výbor regiónov
- Komisia pre vzdelávanie, mládež, kultúru a výskum (EDUC)
- Agentúry EÚ
- Výkonná agentúra pre vzdelávanie, audiovizuálny sektor a kultúru (EACEA)
- Európsky audiovizuálny informačný úrad

Zdroj: Kultúrna politika EÚ po prijatí Lisabonskej zmluvy. FMV EU Bratislava

Záver

Kultúra je najvýznamnejším faktorom utvárania identity a charakteru spoločnosti dovnútra i navonok. Zdravá a bohatá kultúra je dôležitým prvkom pri formovaní individuálnej i národnej identity. Minulé aj súčasné kultúrne hodnoty sú tvárou, podľa ktorej nás rozoznávajú v kultúrnom spoločenstve národov. Jedine prezentovaním prvotriednych originálnych prvkov národnej identity na svetovej scéne môže Slovensko uplatniť v kultúrnom dialógu globálneho sveta svoj autentický hlas.

Zo skúseností na európskej úrovni vyplýva, že je možné prejsť od ocenenia jedinečnosti vlastného kultúrneho dedičstva k záujmu o kultúrne dedičstvo druhých a k jeho rešpektovaniu. Aj Komisia vyzýva všetky zainteresované strany, aby sa spoločne zaoberali tým, ako by sa verejné politiky na všetkých úrovniach, vrátane úrovne EÚ, dali lepšie usporiadať s cieľom poukázať na hodnotu európskeho kultúrneho dedičstva z dlhodobého hľadiska a hľadiska udržateľnosti. Poukazuje na to, že je nutné vypracovať integrovaný prístup k jeho zachovaniu a zveľaďovaniu. Od pochopenia tejto idey bude v značnej miere závisieť ďalší vývin zachovania európskej kultúry a v rámci nej jednotlivých národných kultúrnych identít.

Vyhotovené z prostriedkov Európskej únie v rámci realizácie programu
Europe direct.

Názory a informácie vyjadrené v tejto publikácii vyjadrujú len názory autora
a Európska komisia nie je zodpovedná za jej obsah.

© 2016 – ATSP o. z.